

Müasir əmək psixologiyasında mövcud problemlər

Nuray İman qızı Mehdiyeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

E-mail: nuraymehdiyeva11@gmail.com

Rəyçilər: psixol.ü.f.d. S.N. Heydərova,
dos. Q.V. Rəhimova

Açar sözlər: psixologiya, əmək, problem, stress, insan, qabiliyyət, müəllim

Ключевые слова: психология, труда, проблема, стресс, человек, способность, учитель

Key words: psychology, labor, problem, stress, human, ability, teacher

İşçilərin zehni proseslərinin şərtləri və xüsusiyyətləri fərqlidir. Bununla birlikdə istehsal fəaliyyəti işçilərdən müəyyən keyfiyyətlər tələb edir. İşçinin istehsal tələbləri ilə onları təmin etmək qabiliyyəti arasında ziddiyyət vardır. Buna görə də, günümüzdə peşə təhsili və hər hansı iş növü üçün fərdi xüsusiyyətlərini, iş prosesini, texnologiya və istehsalın texniki vasitələrini, ümumi zehni xüsusiyyətlərə uyğunlaşdırma bilən və ya həmən xüsusiyyətləri təbii olaraq daşıyan şəxsləri seçmək labüddür. Bunun üçün işçilərlə istehsal tələbləri arasındakı ziddiyyətləri onları qarşılıya biləcək gücdə aradan qaldırmaq olduqca vacibdir.

İş psixologiyasının ilk əsas problemini təkcə psixoloqlar deyil, mühəndislər, texniklər, yenilikçi işçilər və peşə təhsili müəllimləri aradan qaldırmağa çalışmalıdırlar. Bu tip problemin həllinin çətinləşməsi mövcud tələblərin sabit olamaması, əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalması, eyni zamanda işçilərin psixoloji ehtiyaclarının dəyişməsi ilə yanaşı təhsil, təcrübə və münasibətlərdəki dəyişikliklər nəticəsində dəyişən texniki vasitələrdən və istehsal texnologiyasından asılılıq ilə əlaqədardır. İşçinin qarşılıqlı olduğu istehsal mühiti, hər şeydən əvvəl onunla işləyən, eyni istehsal mühitində, briqada və ümumi istehsal kollektivində olanlardır. Kollektivlə fərd arasındakı münasibətlərdən qaynaqlanan işçi psixologiyasının ikinci böyük problemi, istehsal prosesində optimal şəxslərarası münasibətlər problemi və işdə uyğun sosial psixoloji mühitin yaradılmaması ilə əlaqədardır. Xarici mühit, işçinin daima qarşılıqlı əlaqədə olduğu maddi və estetik iş şəraiti, istehsalın texniki vasitələridir. Temperatur şəraiti, maddi obyektlərin yerləşməsi və rənglənməsi psixi vəziyyətə və zehni proseslərin gedişatına birbaşa təsir göstərir, işləmək qabiliyyətinə, beləliklə əmək məhsuldarlığına müsbət və ya mənfi təsir göstərə bilər. İdarə etdiyi istehsal vasitəsi mürəkkəbliyi, əmək qabiliyyəti, hərəkətliliyi, xidmət qabiliyyəti və ya uğursuzluğu, onları idarə etməyin rahatlığı və ya narahatlığı, hətta görünüşü ilə belə mənəviyyatına təsir göstərir. Bununla birlikdə, texniki vasitələrin təsirinin bu cür qarşılıqlı təsiri işçinin iştirak etdiyi vəziyyətdən və onları necə idarə etməsindən də asılıdır.

İşin xarakterinə görə işçinin qabiliyyəti də onda olan fiziki, əqli və sinir yükündən asılıdır. Tempin, ritmin, işin və istirahətin zaman baxımından dəyişməsi, texnoloji proseslərin ümumi üzvləri ilə qarşılıqlı təsir göstərir. Bütün bunlar istehsal əməyinin təşkili sistemi ilə təmin olunur. Əmək psixologiyasının dördüncü ən vacib problemi işçilərin yüksək hüquqi imkanlarını təmin etmək və əmək məhsuldarlığını artırmaq üçün əmək proseslərinin təşkilinin psixoloji sübutudur. İşçinin psixoloji problemlərini həll etmək, keyfiyyəti yaxşılaşdırmaq və əmək fəaliyyətini asanlaşdırmaq, həmçinin işçilərin uğurlu peşə təhsili alması, əvvəlcədən ona uyğun peşənin seçilməsi və inkişafı üçün daha yaxşı təminat vermək üçün psixologiya elminin ümumi

qanunlarından istifadə edir. Eyni zamanda, psixologiya elmi özünəməxsus sahəsi olan əmək psixologiyası üçün xüsusi qanunlar təqdim edir və iş yerində, zehni hadisələrin istifadəsi, işçinin şəxsiyyətinin formalaşması prinsiplərini inkişaf etdirir, bununla da ümumi psixoloji elmini zənginləşdirir.

Əmək psixologiyası sosial psixologiyanın müstəqil bir sahəsi ilə sıx bağlıdır. Əmək prosesində mövcud bilikləri diqqətlə istifadə etmək işçilərin potensialının və əmək məhsuldarlığının artmasına böyük təsir göstərir, buna görə də müasir şəraitdə əmək psixologiyası yalnız iş haqqında psixoloji məlumatları toplayan və sistemləşdirən bir elm deyil, həm də məhsuldar qüvvələrdən birinə çevrilmişdir. Hazırda işçilərin problem mənbəyi aşağıdakılar kimi müəyyən edilmişdir:

1) yorğunluq - müəyyən bir iş günü ərzində davamlı fəaliyyət və nəticədə fiziki və zehni yorğunluq;

2) sağlamlığa zərər dəyməsi - ətraf mühit amillərinin insan orqanizminə təsiri;

3) vaxt itkisi - əmək vəzifələrini yerinə yetirmək üçün fərdin müvəqqəti ehtiyatlarını israf etməsi;

4) stress - iş yerində bir çox stressli amillərin olması;

5) narazılıq - müxtəlif səbəblərdən potensialı reallaşdırma bilməmək, əmək haqqının azlığı, əmək prosesinin sərt şəraitinə və s.

6) böyümə perspektivlərinin olmaması - müəyyən səbəblərə görə karyera məhdudiyətləri, iş xüsusiyyətləri, işçinin daha yüksək bir iş yerində işləməsi üçün müvafiq mühitin olmaması və s.

7) zəif komanda - maraqların, işçi dəyərlərinin və işləyən kollektiv üzvlərinin əksəriyyətinin uyğunsuzluğu.

İşə münasibət müəyyən dərəcədə ona olan maraq dərəcəsindən və iş məmnunluğundan asılıdır. Əmək psixologiyası və ya müəssisə psixologiyası, tədqiqatlar, əmək prosesləri, əməyin motivasiyası və əməyin məmnuniyyətini özündə əks etdirir. Bir insanın əmək fəaliyyətinin məhsuldarlığının müəyyən bir səviyyəsi psixofizioloji xüsusiyyətlərə, əmək motivasiyasına və müəyyən əmək növlərinin meyllərinə əsaslanır.

Əmək psixologiyasının əsas problemlərindən digəri də peşə, əmək fəaliyyətinin psixoloji analizidir. Buraya insan psixikasının əmək fəaliyyətində təzahürü və inkişafını, habelə insanın keyfiyyətlərinin, prosesin və əməyin nəticəsinin peşənin tələblərinə uyğunluğunu öyrənən əmək psixologiyası karyera rəhbərliyi, peşə seçimi, peşə uyğunlaşması, əməyin mühafizəsi və s daxildir. Əmək psixologiyası digər psixoloji elmlərlə qarşılıqlı əlaqədədir. Beləliklə, ümumi psixologiya, əməyin subyektinin psixoloji xüsusiyyətlərini və müxtəlif səviyyələrdə fəaliyyətini başa düşmək üçün bir növ nəzəri əsas hesab olunur.

Psixi iş prosesinin təşkili, yük bölgüsü və neyro-emosional stress dərəcəsində əhəmiyyətli dərəcədə dəyişən bir çox əmək növünü əhatə edir. Zehni sabitliyə artan tələbləri, uzun müddət davam edən sinir gərginliyi, müxtəlif məlumatların böyük bir axını emal etmək qabiliyyəti ilə intellektual iş fiziki əməkdən fərqlidir. Fiziki əmək, ilk növbədə əzələ gərginliyi və həddindən artıq yükləmə ilə əlaqələndirilir. Daha az dərəcədə, intellektual əməkdən daha çox işçinin zehni funksiyalarının gərginliyini əhatə edir. Fiziki əmək bütün orqanizmin fəaliyyətinə fəal şəkildə daxil olmağı və bütün fizioloji funksiyaların stressini tələb edir. Düşündükdə beynin qan damarlarında, ekstremitələrin periferik damarlarının daralması və bağırsağ damarlarının genişlənməsi, əzələ işləri zamanı meydana gələn əksinə olan damar reaksiyaları müşahidə olunur. Fiziki əməkdə əzələ yorğunluğu, bədənin həddən artıq yüklənməsindən qoruyan bioloji bir cihaz kimi təkamül zamanı inkişaf etmiş normal bir fizioloji vəziyyətdir. Təkamül,

mərkəzi sinir sistemini zehni işdən çox yüklənmədən etibarlı şəkildə qoruyan tövsiyələr hazırlamamışdır. Buna görə sinir (zehni) yorğunluğun başlaması, fiziki (əzələ) yorğunluqdan fərqli olaraq, işi avtomatik dayandırmır, ancaq həddən artıq sıxılma, nevroitik sürüşmələrə səbəb olur ki, bu da yığılaraq tədricən dərinləşir. Bu isə gələcəkdə əmək qabiliyyətinin məhdudlaşması və s. deməkdir.

Məqalənin aktuallığı. Elm və texnologiyanın sürətlə inkişaf etdiyi müasir dövrdə əmək prosesində psixoloji problemlərin təsirinin təhlil edilməsi və problemlərin müəyyən edilərək aradan qaldırılması əhəmiyyət qazanmışdır.

Məqalənin elmi yeniliyi. Müasir əmək prosesində psixoloji amillər geniş aspektdə təhlil edilmiş, əmək prosesinə mane olan amillər müəyyən edilmişdir

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən ali və orta ixtisas məktəblərinin müəllimləri, tələbələr, magistrantlar və doktorantları istifadə edə bilirlər.

Ədəbiyyat

1. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya. Bakı, 1989, s. 426-438.
2. Barkin, S. Implications of psychology in labor–management relations (A symposium): 4. Psychology as seen by a trade unionist. Personnel Psychology, 1961.
3. Зеер Э. Ф. Психология профессий. Екатеринбург: Деловая книга, 2003.

Н.И. Мехтиева

Актуальные проблемы современной психологии труда

Резюме

В современной быстро развивающейся науке и технике важно проанализировать влияние психологических проблем на трудовой процесс, а также выявить и решить проблемы. В статье также анализировались психологические аспекты современного трудового процесса, а также выявлялись факторы, препятствующие трудовому процессу.

N.I. Mehdieva

Current problems in modern labor psychology

Summary

In today's rapidly developing science and technology, it is important to analyze the impact of psychological problems on the labor process and identify and address problems. The article also analyzed the psychological aspects of the modern labor process in a broader way, and identified the factors that hinder the labor process.

Redaksiyaya daxil olub: 24.12.2019